พระธาตุเมืองพิณหรือพระธาตุเมืองพินกันแน่ !?
Relics of Pin (Guitar) or Pin ?

จุฑารัตน์ เกตุปาน
Jutarat Ketpan

บทคัดย่อ

บทความนี้เขียนขึ้นเพื่อเสนอแนวคิดเกี่ยวกับคำว่า พิณ และ คำว่า พิน คำที่หนึ่งเป็นคำยืม ส่วนคำที่สองเป็นคำไทยโบราณ คำไทยโบราณว่า พิน พบในศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช มีความหมายที่เป็นคำกิริยา แปลว่า ยินดี ถ้าเป็นคำนามมีความหมายว่า เครื่องดนตรีชนิดหนึ่งใช้ดีด ในปัจจุบันนี้คำว่า พินที่มีความหมายว่า ยินดี ได้สูญไปแล้วแม้แต่ในภาษาลาว เมื่อได้อ่านแปลจารึกพระธาตุเมืองพิณ จึงค้นพบความหมายของคำว่า พิน ที่แปลว่า ยินดี แฝงอยู่ในคำว่า นันทะ ซึ่งเป็นภาษาบาลี แปลว่า ยินดี ดังความว่า "วัดนี้ชื่อว่านันทะอาราม ตามประเทศ" ประเทศในที่นี้ ก็คือ เมืองพิน นั่นเองซึ่งมีความหมายตรงกับคำว่า นันทะ เมืองนี้จึงมีความหมายว่า เมืองที่น่ายินดี นอกจากนี้แล้วบทความนี้ยังได้บันทึกกลอนรำเกี่ยวกับประวัติพระธาตุเมืองพิน เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและเชื่อมต่อกับประวัติศาสตร์ของชาติไทยต่อไป

คำสำคัญ: พิณ, พิน, นันทะ

Abstract

This article was written to offer ideas about the word "Pin" (guitar) and "Pin". The first one is a loan word and the second is a traditional Thai word. Thai words that ancient stone inscription found on pin #1 of the main Peakun Ramkhamhaeng the Great. Meaning of the word is pleased (verb), if a noun, that means instruments of the type of flip. Today, the word "Pin" that means pleased is willing to lose and even in the Lao language. The inscription translated relics of "Pin" (guitar), has discovered the meaning of the word that means pleased, hidden in the word Nan-Ta which is Bali. Translation of that "this temple called the Nan-Ta Monastery in the country", in this country is the Pin city, sure enough, the Pin and Nan-Ta are the meaning of the word match. Thus, this city means the exciting city. Additionally, this article has recorded about verse about Pin city history, relics Pin. So that posterity later studied local history and historical connection with the Thai national to.

Keyword: Pin, Nan-Ta

บทนำ

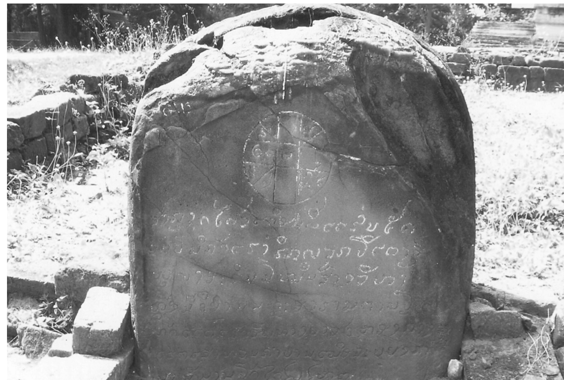
สืบเนื่องมาจากการทำวิจัย เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์คำโบราณจากจารึกสมัยสุโขทัยที่ไม่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 นั้น (ผศ.จุฑารัตน์ เกตุปาน, 2551, หน้า 143 -145) มีคำอยู่คำหนึ่ง ในจารึกหลักที่ 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เขียนว่า พืน ส่วนคำอ่านปัจจุบันเขียนว่า พิน ดังตัวอย่างคำอ่านปัจจุบันความว่า “เห็นข้าวท่านบ่ใคร่พิน เห็นสินท่านบ่ใคร่เดือด” (ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑, หน้า 18-19) ในอธิบายคำให้ความหมายของคำว่า “พิน” แปลว่า “ยินดี” (ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑, หน้า 28) ซึ่งเป็นคำกิริยา และในจารึกหลักหลักที่ 1 อีกเช่นเดียวกันก็ปรากฏคำว่า พืน ในคำจารึกและคำอ่านปัจจุบันว่า พิน ในคำอ่านปัจจุบันความว่า “ดมบงคมกลองด้วยเสียงพาทย์เสียงพิน” (ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑, หน้า 21) คำว่า “พิน” ในที่นี้ แปลว่าเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งซึ่งเป็นคำนาม ผู้วิจัยได้นำคำว่า “พิน” ไปสืบค้นที่อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ผู้ให้ข้อมูลทราบแต่เพียงว่า คือเครื่องดนตรีชนิดหนึ่ง ไม่มีผู้ใดทราบในความหมายว่า “ยินดี” (งานวิจัยคำโบราณ, หน้า 108) ต่อมาผู้วิจัยจึงนำคำว่า “พิน” นี้มาสืบค้นในพจนานุกรมลาว-ไทย-อังกฤษ พบคำว่า “พิน” ในความหมายว่า “พิณ” คือเครื่องดนตรีชนิดหนึ่ง (พจนานุกรมลาว, หน้า 429) ไม่ปรากฏคำว่า “พิน” ในความหมายว่า “ยินดี” จึงยังไม่สามารถสืบค้นได้

ต่อมานายธีระวัฒน์ แสนคำ นิสิตสาขาประวัติสาสตร์ (หลักสูตรคู่ขนานกับสาขาวิชาการท่องเที่ยว รุ่น 1) คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ได้นำคำอ่าน**จารึกพระธาตุเมืองพิณ** มาให้ตรวจสอบ (หน้า 2)

ศิลาจารึกหลักนี้มีลักษณะเป็นใบเสมาหินทรายทรงใบพาย ขนาดความสูง 0.80เมตร กว้าง 0.85 เมตร อักษรที่ใช้จารึกเป็นอักษรลาวโบราณผสมกับอักษรธรรมอีสาน จำนวน 7 บรรทัด จารึกอักษรด้านเดียว ส่วนบนของจารึกมีดวงฤกษ์อยู่ 1 ดวง ตัวอักษรชัดเจนสมบูรณ์ ดังนี้

คำจารึก

สากฺราดไฑ้ ๖ เดือนญี แรม ๕ คำ
วัน ๓ มืกัดเฮา รึก ๙ ลูก ปีเตาสฺริ
พฺรญาอะริน ๓ หมืน สางวิหาน
หฺวัดนีชีวา นนทฺธะอาราม ตามปฺรเ
ท็ด แตเข็ดสิมทางยาว ๒ หอง กาง ...
แตเสาทอนกำบานเมือละบยงภา (ย)
นา นีพานปัดไจโยโหตุ

คำอ่าน

ศักราชได้ ๖ เดือนยี่ แรม ๕ ค่ำ
วัน ๓ มื้อกัดเฮ้า ฤกษ์ ๙ ลูก ปีเต่าสี
พระยาอะริน ๓ หมื่น สร้างวิหาร
วัดนี้ชื่อว่า นันทะอาราม ตามประเทศ
แต่เขตสิมทางยาว ๒ ห้อง กว้าง ...
แต่เสาท่อนก้ำบ้านเมือระเบียงภาย
หน้า นีรพานปัจจโยโหตุ

เมื่ออ่านตรวจสอบข้อความในจารึกเรียบร้อยแล้ว นายธีระวัฒน์ แสนคำ ได้ถามข้าพเจ้าว่า "นันทะ" แปลว่าอะไร ข้าพเจ้าจึงตอบไปว่า "นันทะ" แปลว่า ร่าเริง ยินดี จากคำถามและคำตอบนี้เอง จึงทำให้ตีความในจารึกเมืองพิณได้ว่า "วัดนี้ชื่อว่านันทะอาราม ตามชื่อเมือง" ดังนั้น เมืองพิณ จึงแปลว่า เมืองที่น่ายินดี ซึ่งสอดคล้องกับคำว่า พิน ที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง ที่แปลว่า ยินดี ซึ่งคำว่า พิน ที่มีความหมายนี้ไม่สามารถสืบค้นได้ทั้งที่อำเภอนครไทยและพจนานุกรมลาว-ไทย-อังกฤษ แต่ปรากฏเป็นความหมายแฝงอยู่ในจารึกพระธาตุเมืองพิณหลักนี้

สำหรับที่มาของพระธาตุเมืองพิณและแรงบันดาลใจ นายธีระวัฒน์ แสนคำ ได้กล่าวว่า พระธาตุเมืองพิณ ตั้งอยู่ที่บ้านโนนธาตุ ตำบลฝั่งแดง อำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู และ เป็นที่เคารพนับถือของประชาชนที่อยู่บริเวณใกล้เคียงองค์พระธาตุตลอดจนชุมชนที่อยู่ใกล้เคียง นอกจากองค์พระธาตุที่มีรูปร่างทรงขวดหรือทรงลูกปืน ฉาบปูนสีขาวแล้ว ยังมีซากวิหารก่ออิฐสอดินอยู่ด้านตะวันออกของพระธาตุและใบเสมาศิลาจารึกทำด้วยหินทรายอยู่ด้านหน้าของซากวิหารดังกล่าวอีกด้วย ส่วนแรงบันดาลใจคือ นายธีระวัฒน์ แสนคำ เป็นชาวอำเภอนากลางโดยกำเนิดต้องการที่จะทราบประวัติความเป็นมาของพระธาตุเมืองพิณ จึงได้สอบถามคุณย่าอ่อน แสนคำ ซึ่งเป็นคุณย่าของนายธีระวัฒน์ แสนคำ ในขณะนั้นมีอายุได้ 90 ปีแล้ว คุณย่าอ่อน แสนคำอยู่ที่บ้านโนนม่วงซึ่งไม่ห่างจากศาสนสถานพระธาตุเมืองพิณเท่าใดนัก โดยคุณย่าบอกว่า ที่ใกล้องค์พระธาตุมีศิลาจารึกภาษาขอมอยู่ด้วย แต่เมื่อนายธีระวัฒน์พร้อมด้วยคุณลุงน้อยไปตรวจสอบจารึกปรากฏว่าเป็นอักษรลาวโบราณไม่ใช่อักษรขอมอย่างที่คุณย่าบอก นายธีระวัฒน์และคุณลุงน้อยจึงได้คัดลอกจารึกมาเพื่อประกอบการอ่านและแปล (ธีระวัฒน์ แสนคำ, หน้า1-2)

นายธีระวัฒน์ แสนคำ ได้ อธิบายคำในจารึกพระธาตุเมืองพิณ ดังต่อไปนี้ (หน้า3)

๑. สากฺราดไซ้ ๖ อ่านว่า ศักราชได้ ๖ คำว่าศักราช ผศ.จุฑารัตน์ เกตุปาน อาจารย์สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยนเรศวร ผู้เชี่ยวชาญการอ่านจารึกโบราณได้สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นปีมหาศักราช ส่วนเลข ๖ ไม่ใช่ปีมหาศักราชที่ ๖ แต่จะเป็นปีใดปีหนึ่งที่ลงท้ายด้วย ๐๖ เพราะสมัยโบราณนิยมเขียนเลขปีเฉพาะสองตัวหลังและปีนั้นต้องตรงกับปีมะโรงด้วย ผู้เขียนมีความเห็นว่าน่าจะเป็นปี ม.ศ. ๑๔๐๖ หรือ พ.ศ. ๒๐๒๗ ซึ่งเป็นปีมะโรงและอยู่ในรัชสมัยของพระเจ้าสุวรรณบัลลังก์แห่งกรุงศรีสัตนาคนหุต

๒. เดือนญี ก็คือ เดือนยี่ หรือเดือน ๒ ที่นับตามแบบจันทรคติ

๓. แรม ๕คำ ก็คือ แรม ๕ ค่ำ

๔. วัน ๓ ก็คือ วันอังคาร

๕. มืกัดเฮา ก็คือ มื้อกัดเฮ้า เป็นชื่อของวันโบราณ

๖. รีก ๙ ลูก อ่านว่า ฤกษ์ ๙ ลูก เป็นชื่อฤกษ์โบราณ

๗. ปีเต่าสุรี อ่านว่า ปีเต่าสี หมายถึงปีมะโรง นพศก คำว่า สุรี เป็นการเขียนแบบภาษาขอม

๘. พฺรญาอะริน ๓ หมื่น อ่านว่า พระยาอะรินสามหมื่น ซึ่งเป็นผู้ที่สร้างวิหารหลังนี้

๙. นนทฺธะอาราม อ่านว่า นันทอาราม นันทะเป็นคำภาษาบาลีแปลว่า ยินดี ส่วนการเขียน ทฺธะ เป็นการเขียนแบบภาษาขอมแต่ตัวอักษรเป็นตัวไทยน้อย

๑๐. เข็ดสิม อ่านว่า เขตสิม ก็คือเขตสีมา หรือเขตของโบสถ์ สิม เป็นภาษาลาวที่ใช้เรียกโบสถ์

๑๑. กาง ... อ่านว่า กว้าง แต่เท่าไรนั้นจารึกขาดหาย

๑๒. แตเสาทอนกำบานเมือละบยงภา(ย)นา อ่านว่า แต่เสาท่อนก้ำ (ค้ำ) บ้านเมือระเบียงภายหน้า คำว่า แต่เสาท่อนค้ำบ้าน ผศ.จุฑารัตน์ เกตุปาน อธิบายว่า พระธาตุหรือเสาท่อนนี้เปรียบดังหลักบ้าน

หลักเมืองศูนย์รวมใจของชุมชนหรือหมู่บ้าน เมือ เป็นภาษาลาวแปลว่า กลับ, ตลอด ละบยงหรือระเบียง เป็นการเขียนคำแบบภาษาขอม แปลว่า ส่วนนอก, รอบๆ, ภายนอก ถ้าอ่านรวมกันจะได้ความหมายว่า เสานี้หรือพระธาตุนี้จะเป็นที่ค้ำจุนหมู่บ้านตลอดจนรอบๆ หรือส่วนนอก ตราบจนภายหน้าในอนาคตกาล ส่วนผู้เขียนมีความเห็นว่า เป็นการบอกระยะของเสาคือต่อเนื่องจากคำว่ากว้าง ... นับจนถึงเสาท่อนที่อยู่ฟาก (ก้ำ) บานประตูทางออก (เมือ) ถึงระเบียงด้านหน้าหรือภายหน้าวิหาร ก็อาจเป็นไปได้

๑๓. นีพานปัดไจโย โหตุ อ่านว่า นิพพานปัจจโย โหตุ เป็นคำอธิษฐานที่ผู้สร้างขอให้ผลบุญจากการสร้างพระธาตุและพระวิหารนี้ส่งผลให้บรรลุนิพพานในอนาคตกาลเบื้องหน้าหรือชาติหน้าต่อไปซึ่งเป็นอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์

นายธีระวัฒน์ แสนคำ ได้กล่าวโดยสรุปว่า (หน้า 4)

ในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ดินแดนเกือบทั้งหมดของภาคอีสานได้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลขอมไม่ว่าจะเป็นทางการเมืองสังคมและเศรษฐกิจก็ล้วนเกี่ยวพันกับเมืองพระนคร เมืองหลวงของอาณาจักรกัมพูชา บริเวณแอ่งสกลนครก็เป็นอีกบริเวณหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลขอม เกิดการรวมตัวกันของชุมชนเล็กๆ มีการเปลี่ยนแปลงเป็นเมืองใหญ่หลายเมือง ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ลงมา อาณาจักรกัมพูชาหมดอำนาจลง เมืองใหญ่ที่เกิดจากการรวมตัวของชุมชนเล็กๆ ก็เริ่มมีการเคลื่อนย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่อื่นประกอบกับเกิดการเคลื่อนย้ายของผู้คนจากลุ่มน้ำโขงตอนเหนือ นับตั้งแต่เมืองหลวงพระบางมา ได้เข้ามาตั้งหลักแหล่งในบริเวณนี้ทำให้แถบนี้กลายเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้าง (หลวงพระบาง, เวียงจันทน์)

การเข้ามาของผู้คนจากลุ่มน้ำโขงตอนเหนือ ได้นำเอาพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์เข้ามาด้วยรวมทั้งภาษาและวัฒนธรรม การตั้งถิ่นฐานเองก็อยู่ตามบริเวณที่เคยเป็นชุมชนมาก่อน โดยไม่ทำลายโบราณสถานเดิมแต่อย่างใดกลับฟื้นฟูบูรณะให้เป็นวัดวาอารามหรือสถานที่สำคัญของชุมชน ส่วนภาษาและวัฒนธรรมก็ได้เกิดการผสมผสานกับภาษาและวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มชนในแถบนี้รวมทั้งวัฒนธรรมขอมด้วย ดังปรากฏหลักฐานสำคัญชิ้นหนึ่ง นั่นก็คือ **จารึกพระธาตุเมืองพิณ** เพราะในจารึกปรากฏอักษรและคำที่เกิดจากการผสมผสานกันหลายภาษา ทั้งภาษาลาวโบราณ ภาษาบาลี และภาษาเขมร ในขณะที่ตัวอักษรก็เช่นกันและที่สำคัญมีการค้นพบคำคำหนึ่งที่โยงไปเกี่ยวพันกับศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑ ที่ทำขึ้นในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแห่งกรุงสุโขทัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญชิ้นหนึ่งของประวัติศาสตร์ไทย

คำในจารึกพระธาตุเมืองพิณ มีหลายคำที่สอดคล้องกับจารึกในสมัยสุโขทัยคือคำที่หนึ่งว่า พฺรญา ในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยก็เขียนว่า พฺรญา ในจารึก ความว่า ... ปูชี**พรญา**สรีนาวนำถํ ...(ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1, หน้า 36) คำที่สองว่า สาง ในศิลาจารึกสุโขทัย เขียนว่า ส้าง ในจารึกความว่า ... **ส๋าง**ป่าหมากป่า ... (ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1, หน้า 20) คำที่สามว่า เมือ ในจารึกสมัยสุโขทัยใช้ว่า ... ขุนผาเมิองเอาพล **เมิอ**เมิองราด ... (ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1, หน้า 37) หรือการใช้ ย แทนสระเอีย ในคำที่ห้าว่า ละบยง ในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยก็มีการเขียนแบบนี้ดังความในจารึกว่า ... จกกเซ๋ามา**วยง** (ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1, หน้า 21) ซึ่งนับว่าเป็นการสนับสนุนในด้านคำร่วมสมัยเป็นอย่างดีและที่สำคัญก็คือคำว่า พิน ที่มีความหมายว่ายินดี ปรากฏความหมายแฝงในจารึกพระธาตุเมืองพิณหลักนี้

ต่อมาเมื่อมีโอกาส ข้าพเจ้าพร้อมคณะจึงได้เดินทางไปสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับจารึกเมืองพิณเพิ่มเติม โดยได้รับความช่วยเหลือจากอาจารย์สุภาพรรณ วิริยะรัตนกุล อาจารย์ 2 ระดับ 7 (ในขณะนั้น) โรงเรียน

เฉลิมขวัญสตรี ติดต่อวิทยากรที่พระธาตุเมืองพิณ ตำบลฝั่งแดง อำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู ในการไปครั้งนี้ได้รับเอกสารข้อมูลประวัตินนทะวราราม (พระธาตุเมืองพิณ) ซึ่งรวบรวมโดยนายทรงยศ ดวงคำบุตร ตำแหน่งนักพัฒนาชุมชน อำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู จากบันทึกของบูรพาจารย์ที่ท่านทำไว้เป็นเล่มเล็กๆ คำบอกเล่าเรื่องอัศจรรย์ ตำนานต่างๆ ของผู้เฒ่าผู้แก่ที่เล่าให้ลูกหลานฟังก่อนนอน เช่น คุณตาภู เฉลียวดี ผู้ใหญ่นาวา พรหมมาตร กำนันทรงฤทธิ์ สามา เป็นต้น ตลอดจนการบันทึกเป็นบทกลอนรำของอาจารย์สมร ศรีชมพู และครูไหล หอมสมบัติ (คำนำของหนังสือประวัติวัดนนทะวราราม) มีเนื้อความที่สมควรจะได้รวบรวมไว้เป็นหลักฐานสำคัญสำหรับการสืบค้นในภายหน้า

ตำรารำกลอนที่บันทึกไว้ด้วยปากกาสีน้ำเงินในสมุดเด็กนักเรียนเล่มเล็กๆ อายุมากแล้วจับแรงปิดแรงก็จะขาด ต้องค่อยๆ เปิด สะกดเอาทีละคำทีละประโยค ควรแก่การรักษาให้อนุชนรุ่นหลังได้อ่านและศึกษาต่อไป ครูไหล หอมสมบัติ ผู้สืบทอดการแต่งบทรำกลอนจากปรมาจารย์หมอลำสมร ศรีชมภู (ปัจจุบันอยู่หนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ) อายุประมาณ 85 ปี ได้เก็บตำรารำกลอนที่กล่าวถึงตำนานความเป็นมาของเมืองหนองบัวลำภูและเมืองพิณเป็นทำนองลำกลอน (ประวัติวัดนนทะวราราม, หน้า 4)

บทรำกลอนเกี่ยวกับประวัติพระธาตุเมืองพิณมีดังนี้ (ประวัตินนทะวราราม, หน้า 4-5)

ประวัติพระธาตุเมืองพิณ หนองบัวคำแสน จังว่าฟังเด่อเจ้าข้าวเก่าเคยกิน ประวัติศาสตร์เมืองพิณโนนตาล โนนธาตุฟังกลอนผมประกาศจำไว้ให้ดีเพราะหลักฐานยังมีเป็นปรึกเป็นแผ่นหลักศิลาหินแก่นฝังไว้เป็นหลักฐานฝังอยู่หน้าวิหาร ปี เดือนเพิ่นบอก ปีมะโรงชั้นดอกเขียนไว้ในหินองค์พญาวะรินคราวนั้นรวมคนสามหมื่นสร้างวิหารยกขึ้นคราวครั้งแต่โดยนามของพระอานนท์มีพร้อมในศิลาจารึกบอกให้ถึกทุกข้อบ่อแปลปั้นปินหันในคะณะครั้งนั้นเดือนสี่ ปีมะโรง ตรงกับวัน 6ยกสีลามาตั้งเอามาฝังลงไว้สนใจไปเบิ่งฝังอยู่เป็นเท้อเล้อ เขียนไว้ฤกษ์ยามฉันนี้บ่อได้ขามฟังสิว่าให้ฟังใผผู้ยังสนใจจื่อจำเอาไว้ตัวหนังสือเขียนไว้มีความจังได่แน่ฉันสิแปลบอกให้จนแจ้งกระจ่างขาว (สังกาสตรงเดือน 4 แฮม 5 ค่ำวันหกมื้อกัดเฮ้าฤกษ์เก้าปีเต่าสีพญาวารินสามหมื่นสร้างลูกวิหารหลังนี้ชื่อว่านนทระอารามตามอยู่เทศ แต่เขตฉิม (หอไตร) ทางยาว 2 ห้อง กว้างแต่เสาทวนก้ำบ้านเมือละเบียงก้ำหน้า นิพานะ ปัจจโย โหตุ) ว่าดังนี้เขียนไว้ใสหิน ส่วนพญาวะรินนั้น ประวัติมีชี้แจง สิแสดงบอกให้มาแท้แต่ใส เดิมทีแรกนั้นได้มาจากลานนา มีประชาชนนำมื่นปลายมาตั้ง ทั้งหญิงชายคราวนั้นรวมกันได้ 3 หมื่นเป็นผ้าขาวลาวเวียงอนุวงษ์เป็นเจ้า ส่วนพระวอ พระตานั้นสร้างอยู่หนองบัวหนีจากหินโงมระหว่างหนองคายพู้น ปู่คำหาญมาสร้างคำแสนปายด่าน ชื่อปู้ลือคำหาญเดชกล้าคราวนั้นกระเดื่องดิน องค์พญาวะรินเพิ่นได้มาสร้างอยู่เมืองพิณ ลำอี่ฮีนเป็นคลอง ฮ่องไหลลงเป็นเก่ง เวลาฝนตกแฮง น้ำไหลจากห้องนากว้างทุ่งหลวงคนจึงได้กล่าวท่วงเอิ่นนาหลวงลำห้วยแคนห้วยไฮแต่ไหลมาจุ้ม ส่วนหนองบัวคำแสนนั้นแสนคำฝังอยู่แม่นปู่ลือเพิ่นสร้างปานพุ้นฮุ่น

หลัง ส่วนพญาวะรินเพิ่นจึงได้ตั้งวัดธาตุเมืองพิณ ตั้งแต่ปีพ.ศ. 1200 ไผผู้ฟังกลอนข่อยคอยฟังอย่าแหนงหน่าย บ่อแม่นขี้ล่ายๆ หลายร้อยเซ่นคนนามของพระอานนเพิ่นยังเขียนลงไว้ในศิลาจารึกบอกให้ถึกทุกข้อบ่อรอลั้งสั่งการ เพิ่นมาสร้างบ้านอยู่ 17 ปี จึงได้หนีลงไปเขตจำปาศักดิ์พุ้นเป็นเพราะศึกเวียงวุ้นเร็วกันตามป่า องค์พระตาจึงไดพาย่ายจากไป ส่วนพญาวะรินกะได้พร้อมพล่านำกันกับปู้ลือคำหาญจากคำแสนฮ่างพากันหนีไปสร้างเมืองอุบลจนอู่ง แม่นอีหลีดอกพ่อลุง บ่อแม่นฉันแกล้งเว้ามีแท้แน่นอน เพิ่นอาจารย์สมรเพิ่นนั้นเป็นผู้ค้นประวัติเวียงจันทน์ เพิ่นประพันธ์คำกลอนต่อมาจาแจ้ง ฯ ในตำบลฝั่งแดง นากลางเขารู้เถิง

หนองบัวลำภู เขานั้นรู้ทุกถิ่น เรื่องวัดธาตุเมืองพิณ ประวัติมาแต่ต้น ฉันค้นอ่านเห็น องค์พญาวะรินนั้นเมียชื่อกองคำ มีลูกสาว 2 คน ชื่อนางบัวแก้ว อนุชาคนน้องคนสองชื่อบุญเกิด จำเอาเถิดพี่น้องฟังแล้วจื่อเอา ปู่ลือคำหาญนั้นละเจ้าเมียชื่อแพงศรี มีบุตรีกับบุตราอยู่สองครองบ้าน ส่วนว่าบุตรานั้นมีนามว่าท้าวนา เป็นผู้กกผู้เค้านามเจ้าวื่อเสียง เพิ่นนี้ให้ไปตั้งสร้างอยู่ภูเวียง มีชื่อเสียงคนกลัวทั่วดินแดงด้าว ส่วนน้องสาวคนนั้นจันทา เพิ่นว่าเห็นอยู่ในตำรา ประวัติเมืองเรื่องนี้จำไว้ใส่ใจต่อๆ มาจึงได้ย้ายจากคำแสนเป็นเพราะศึกเวียงจันท์ยาดชิงคราวนั้น ศึกเวียงจันทน์นำข้าพระองค์พระตาย้ายถิ่นกับพญาวะรินลือคำหาญพร่ำพร้อมครัวย้ายใส่อุบลจนมาถึงสมัยเฮาฮุ่งเจริญเดี๋ยวนี้มีถนนเถิงเท้าเมืองกรุงมุ่งใส่ทางรถยนต์รถไฟแล่นตลอดฮอดเท่ากรุงกว้างล่วงถึงมีบ่อนคดบ่อนเวิ่งหลายชั่วกิโลเมตรผ่านร้อยเอ็ดสารคามผ่านไปบ่อมีเว้น พญาดงเย็น ดงกว้างทางหลวงถึงที่ฮอดสระบุรีแล่นใส่กรุงเทพฯ พุ้น คราวมื่อจังถึง ฯลฯ

ดังคำกล่าวที่ว่าจากเรื่องจริงกลายเป็นตำนาน จากตำนานกลายเป็นนิทาน (เขาสมอแคลง, หน้า 43) ดังนั้นข้อเท็จจริงก็อาจจะมีหลงเหลืออยู่บ้างในนิทานหรือตำนานที่ออกมาในรูปของตำรารำกลอนที่นำมาเสนอนี้ ขอให้ท่านผู้รู้ทั้งหลายในสาขาวิชาต่างๆ ได้ช่วยคลี่คลายปมปัญหาเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของจังหวัดหนองบังลำภู

นายทรงยศ ดวงคำบุตร นักพัฒนาชุมชน อำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู ได้เขียนเอกสารเรื่องประวัติวัดนนทวราราม (วัดพระธาตุเมืองพิณ) ด้วยจุดประสงค์เพื่อรวบรวมข้อมูลที่ได้จากบันทึกของบูรพาจารย์ที่ท่านทำไว้เป็นเล่มเล็กๆ ก็คือตำรารำกลอนดังที่ได้นำเสนอไปแล้ว นอกจากนี้ก็ยังมี คำบอกเล่าเรื่องอัศจรรย์ ตำนานต่างๆ ที่ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าให้ลูกหลานฟังก่อนนอน (ประวัติวัดนันทะวราราม, คำนำ หน้า ก)

คำบอกเล่าเกี่ยวกับเรื่องอัศจรรย์ ท่านพระครูเจ้าคณะอำเภอนากลางรูปปัจจุบัน (พระครูเจติยาภิวัฒน์) ได้กล่าวไว้ว่า (ประวัติวัดนนทะวราราม, หน้า 2)

เมื่อท่านจำพรรษาอยู่ที่วัดพระธาตุเมืองพิณ ในวันเพ็ญเดือน 9 ของทุกปี จะเห็นดวงไฟใหญ่พวยพุ่งออกจากองค์พระธาตุขึ้นสู่ท้องฟ้าสูงประมาณยอดใหญ่มีลูกไฟเล็กๆ แตกออกจากดวงไฟใหญ่ดวงไฟเปล่งแสงไฟสว่างไสวไปทั่วองค์พระธาตุและดวงไฟก็วนรอบองค์พระธาตุท่านเองก็สันนิษฐานไม่ได้ว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร ในลักษณะเช่นนี้ผู้เฒ่าผู้แก่หลายท่านก็เล่าให้ฟังตรงกันและเห็นอยู่บ่อยๆ จนชินตา

คำบอกเล่าอีกเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องอัศจรรย์ ที่ผู้เฒ่าอินทร์ตาได้เล่าสู่ลูกหลานฟังว่า (ประวัติวัดนนทะวราราม, หน้า 2)

วันหนึ่งลุงศิลาไปเลี้ยงควายบริเวณพระธาตุเมืองพิณไปพบไหเงินไหคำอยู่ใต้ต้นจำปาด้านทิศตะวันตกขององค์พระธาตุ เอาผ้าขาวม้า (ผ้าแพ) ห่อเอาสะพายหลังหวังนำกลับไปบ้าน เกิดอาเพศฝนตกหนักพร้อมพายุพัดพาลงมาอย่างไม่มีท่าทีมาก่อน น้ำท่วมขึ้นอย่างฉับพลัน ลุงศิลาพยายามว่ายน้ำหนีตายเป็นการใหญ่มารู้สึกตัวอีกทีจึงรู้สึกเจ็บตัว เจ็บหน้าอกไปหมดมีบาดแผลถลอกตามตัวแขนขาเข่า จริงๆ แล้วลุงศิลาว่ายบกนั้นเอง จึงไม่กล้านำไหเงินไหคำกลับบ้านตามตั้งใจ

ด้วยความศักดิ์สิทธิ์ขององค์พระธาตุตามที่ท่านผู้เฒ่าผู้แก่ได้เล่าสืบกันมาจึงทำให้เกิดประเพณีบูชาองค์พระธาตุในวันพุธที่ 1 หรือ วันพุธที่ 2 ของเดือน ตลอดจนในเดือน 6 ของทุกปีชาวบ้านในอำเภอนากลาง อำเภอศรีบุญเรืองและอำเภอใกล้เคียงจะพร้อมใจกันจัดประเพณีบุญบั้งไฟทุกหมู่บ้าน บ้านละ 3 บั้งเพื่อการเสี่ยงทาย 3 อย่าง คือ เสี่ยงทายคน เสี่ยงทายสัตว์ และเสี่ยงทายฟ้าฝน ผู้ทำหน้าที่เสี่ยงทายจะเป็นสื่อระหว่างคนกับปู่ธาตุ (ปู่ตาจ้ำ) วิธีเสี่ยงทายก็คือ ถ้าบั้งไฟที่เสี่ยงทายแต่ละชนิดของแต่ละหมู่บ้านขึ้นสูงแสดงว่าผู้คนจะอยู่เย็นเป็นสุขไม่มีเหตุเภทภัยใดๆ ถ้าเสี่ยงทายฟ้าฝนแสดงว่าฤดูกาลในปีนั้นน้ำท่าอุดม

สมบูรณ์สามารถทำการเพาะปลูกได้ผลดี (ประวัติวัดนนทะวราราม, หน้า 4)

ในปี พ.ศ. 2549 ระหว่าเดือนกันยายน-ตุลาคม กรมศิลากรได้ทำการขุดค้นบูรณะบริเวณพื้นที่รอบองค์พระธาตุ ได้พบวัตถุโบราณ เช่น หม้อหิน เครื่องปั้นดินเผา กล้องยาเส้น ระฆัง องค์พระพุทธรูปไม้ 2 องค์ พระพุทธรูปว่านจำนวน 22 องค์ (บรรจุในหม้อหิน) ศิลาแลงและอิฐใหญ่ที่ใช้สร้างวิหารและองค์พระธาตุเมืองพิณ เป็นต้น ที่สำคัญก็คือ ใบเสมาทำด้วยศิลาจารึกอักษรไทยน้อย ซึ่งสันนิษฐานว่าวิวัฒนาการมาจากอักษรไทยสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชซึ่งมีอายุประมาณ 700–1,000 ปี (ประวัติวัดนนทะวราราม, หน้า 1, 4) จารึกไว้ว่า (ประวัติวัดนนทะวราราม, หน้า 1)

สังกาสได ดือน 4 แฮม 5 ค่ำ วัน 6 มื้อกัดเฮ้า (กัดเส้า) ฤกษ์ 9 ลึก ปีเต่าสี พญาวรินสามหมื่น สร้าวิหารหลังนี้ชื่อนนทวราราม ตามอยู่เทศ แต่เขตุสองห้อง กว้างแต่เสาทวน กำบ้านเมืองระเบียงนิพพาน ปจโย โหตุ

พระธาตุเมืองพิณจึงเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ประจำอำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู ดังปรากฏในคำขวัญว่า “ศาลเจ้าปู่ลือคำหาญ ลานอโศกประสานใจ งามผ้าไหมกุดแห่ ศักดิ์สิทธิ์แท้พระธาตุเมืองพิณ ไหลหลั่งรินลำพะเนียงเคียงคู่ใจ” (ประวัติวัดนนทะวราราม, หน้า 1)

ในท้ายที่สุดนี้จึงขอนำเสนอเกี่ยวกับ เมืองพิณ ว่าน่าจะเขียนว่า เมืองพิน จากบทความของนายธีระวัฒน์ แสนคำ ได้กล่าวว่า (ธีระวัฒน์, หน้า 2-3)

คำว่า **เมืองพิน** ผู้เขียนและ ผศ.จุฑารัตน์ เกตุปาน ได้ค้นพบจากข้อความบางส่วนในจารึกพระธาตุเมืองพิณ ในความว่า “วัดนี้ชื่อว่า นันทอาราม ตามประเทศ” แรกๆ ผู้เขียนคิดว่าบริเวณนี้คือเมืองนันทะหรือบ้านนันทะมาก่อนหรือเปล่า หรือเป็นชื่อวัดรวมกันเป็น นันทอารามตามประเทศซึ่งก็คล้องจองกันดี แต่หลังจากที่ได้สนทนาปรึกษากับ ผศ.จุฑารัตน์ เกตุปาน อ่านและแปลแล้วกลับได้ความจริงว่า **นันทะเป็นภาษาบาลี แปลว่า ยินดี** แล้วจะยินดีอะไรจึงต้องตามประเทศด้วย ผศ.จุฑารัตน์ ได้อธิบายว่าคำว่า **ยินดี** คนในสมัยโบราณใช้คำว่า **พิน** ผู้เขียนจึงได้ให้เหตุผลเพิ่มเติมอีกว่าน่าจะเป็นรากศัพท์เดิมของคำว่า หม่วนงิน (เป็นภาษาอีสาน แปลว่า ยินดี, สนุกสนาน) ซึ่งเดิมอาจเรียกว่า **หม่วนพิน** แล้วกร่อนหรือเพี้ยนมาเป็น หม่วนงิน ในปัจจุบันและในจารึกโบราณก็ไม่ค่อยปรากฏใช้ ณ เป็นตัวสะกด ถ้าอย่างนั้นก็แสดงว่าชุมชนบริเวณนี้ในอดีตมีชื่อว่า **เมืองพิน** ซึ่งมีความหมายว่า เมืองแห่งความยินดีสนุกสนาน แล้วทำไมในปัจจุบันจึงเขียนว่า เมืองพิณ ผู้เขียนและผศ.จุฑารัตน์ มีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่า ผู้คนในอดีตก็จะเรียกชุมชนแห่งนี้ว่า เมืองพิน มาแต่เดิมแล้วต่อมาผู้คนที่เข้ามาอยู่ใหม่หลังจากการเกิดการร้างของชุมชนเดิมแต่ยังปรากฏมีความทรงจำเกี่ยวกับชื่อเมืองอยู่โดยที่ไม่รู้ความหมายที่แท้จริง พอมีการศึกษาแบบปัจจุบันเข้ามาจึงมีการเขียนคำว่า เมืองพิณ เกิดขึ้น อันเป็นคำพ้องเสียงกับคำว่า เมืองพินแต่มีความหมายที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง พิน แปลว่า ยินดี แต่ พิณ คำนี้ หมายถึงเครื่องดนตรีพื้นบ้านชนิดหนึ่งที่ใช้ดีดเพื่อทำให้เกิดเสียง เหตุที่เพี้ยนมาเป็นอย่างนี้ก็เพราะว่าผู้คนในอดีตไม่ได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ อีกอย่างคำว่า พิน ก็เป็นคำโบราณที่ไม่มีการใช้แล้วในปัจจุบัน มีแต่คำว่า พิณ ที่เป็นที่รู้จักโดยทั่วไปในภูมิภาค เมืองพิน ก็เลยต้องกลายเป็น เมืองพิณ อย่างที่แก้ไม่ได้ในที่สุด

บทความนี้เขียนขึ้นเพื่อชี้แนะและแสดงเหตุผลเกี่ยวกับคำว่า พิ**ณ** และ พิ**น** เพื่อจะได้แสดงหลักฐานที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราชว่าคำโบราณ คำว่า พิน นี้ มีความหมายเป็นคำกริยา แปลว่า ยินดี ถ้าเป็นคำนาม คือเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งที่ใช้ดีด ความหมายคำว่า ยินดี ได้สูญหายแล้ว ส่วนคำนามก็จะเขียนตามแบบภาษาบาลีว่า **วีณา** ต่อจากนั้นไทยได้แผลง **ว** เป็น **พ** แล้วนำ ณ มาเป็น

ตัวสะกด สระอี กลายมาเป็นสระอิ เนื่องจากอิทธิพลของคำยืม เมืองพิน จึงต้องกลายเป็น เมืองพิณ ดังที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

จุฑารัตน์ เกตุปาน. (2551). ***การศึกษาวิเคราะห์คำโบราณจากจารึกสมัยกรุงสุโขทัยที่ไม่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542.*** มหาวิทยาลัยนเรศวร. 146 หน้า.

คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์สำนักนายกรัฐมนตรี. (2521). ***ประชุมจารึก ภาคที่ ๑.*** โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี. กรุงเทพฯ : 2521. 178 หน้า

พจนานุกรมลาว-ไทย-อังกฤษ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ (พ.ศ.2543). คณาจารย์ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพฯ : อมรินทร์. พิมพ์ครั้งที่ 1 กุมภาพันธ์ 2543. 763 หน้า.

นายธีระวัฒน์ แสนคำ. (2550). ***จารึกพระธาตุเมืองพิณ : ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับการค้นพบใหม่.*** สาขาวิชาประวัติศาสตร์ (หลักสูตรคู่ขนานกับสาขาวิชาการท่องเที่ยว รุ่นที่ 1) มหาวิทยาลัยนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก. 5 แผ่น.

เอกสารประวัติวัดนนทะวราราม (พระธาตุเมืองพิณ) โดยนายทรงยศ ดวงคำบุตร ตำแหน่งนักพัฒนาชุมชน อำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู. พ.ศ. 2549.

ผู้ช่วยศาสตราจารย์จุฑารัตน์ เกตุปาน. ***เขาสมอแคลง.*** พิมพ์ในวารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 เดือนมกราคม–เมษายน 2549. 95 หน้า.